

УДК 378.046-021.68:159:[005.32]

Н. М. МИШКО

м. Полтава

Mushko_Nadin@mail.ru

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА У ПРОЦЕСІ ЗДОБУТТЯ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті здійснено аналіз особливостей сучасних передумов формування вибору професії психолога, специфіка такого вибору в нашій та інших країнах. Визначено сутність поняття мотив та поняття динаміки мотивів. Розкриваються сутнісні особливості професійної мотивації. Досить детально вивчається питання ієрархічної будови мотивації людини та сутності кожної з її підструктур. Наводяться дані проведених автором емпіричних досліджень психологічних особливостей структури мотиваційної сфери майбутніх психологів, що здобувають другу вищу освіту за допомогою методики на виявлення рівнів мотивації А. Маслоу, двофакторного мотиваційного профілю Ф. Герцберга та тесту смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонт'єва. Наводяться висновки та перспективи майбутніх досліджень.

Ключові слова: мотив, мотивація, структура мотиваційної сфери, професія психолога, друга вища освіта.

У Європі й Америці контингент людей, що здобувають другу освіту – це, в першу чергу, особи, що підвищують свою професійну кваліфікацію, а також безробітні та мігранти. В Україні – це, навпаки, особи з досить високим соціальним статусом та рівнем освіти, які або підвищують свою кваліфікацію, або у пошуку власних меж самореалізації.

У сучасному суспільстві все більший попит здобуває психологічне знання, що допомагає як кращому розумінню самого себе, так і налагодженню стосунків з оточуючими людьми. Враховуючи соціально-економічні та політичні виклики сучасного життя українців, все більший попит та поширеність набуває професія психолога. З модної і незвичної ця професія стає більш буденною, але не менш відповідальною. Тому вимоги до діяльності психолога лише зростають, що зумовлює розвиток і розширення навчальних закладів для отримання даної професії. Наразі відкриваються факультети очної, заочної форми та перепідготовки за спеціальністю «Психологія», які відрізняються за кількістю годин аудиторної роботи студентів. Психологічна освіта, розвиваючись надто швидкими темпами, стає доступною широкому колу людей.

Проблема мотивації, а також навчальної і професійної мотивації досить широко розглядалась і в нашій країні і за її межами. Так,

вітчизняними дослідниками з цієї теми є В. Г. Асеев, І. Д. Бех, М. Й. Боришевський, Є. П. Ільїн, К. Левін, О. М. Леонт'єв, В. С. Мерлін, С. Л. Рубінштейн, Д. М. Узнадзе та інші, а також зарубіжні вчені Д. Халл, Х. Хекхаузен, Д. Аткинсон, Ф. Герцберг, Д. Мак-Клеланд, А. Маслоу тощо. Вони в своїх працях розкривали сутність і закономірності психологічного феномену мотивації особистості, структурні складові мотивації та їх взаємозалежність. Хоча спеціально розроблених методик дослідження мотивації обрання професії психолога не існує, досить цікавим є психологічна специфіка такого вибору, а особливо вибору даної професії після здобуття першої вищої освіти за іншим спрямуванням.

Метою нашої статті стало теоретико-емпіричне дослідження особливостей структури мотиваційної сфери майбутніх психологів в процесі здобуття другої вищої освіти.

Незважаючи на чисельність випускників даної спеціальності, наразі можна констатувати досить низький відсоток працевлаштування за фахом. На сьогоднішній день досі існують соціальні чинники низької ефективності психологічної діяльності, серед яких – неготовність сприймати психолога як фахівця, який може допомогти, закладені культурою стереотипні засоби подолання власних душевних переживань тощо. Проте головною

причиною недовіри до професійної компетентності психолога в суспільстві є його власна особистісна незрілість. Виявлення та врахування факторів професійного розвитку майбутнього психолога забезпечить підвищення конкурентоспроможності молодих фахівців. Проблема професіоналізму психологів в силу росту потреби в них і складності нагальної ситуації в Україні стоїть особливо гостро, тому важливо визначити, що спонукає людей до оволодіння саме цією професією. Наразі недостатньо вивченим є аспект специфіки мотиваційної сфери дорослих людей, які обирають собі професію психолога як другу вищу освіту.

Професія психолога передбачає володіння відповідними знаннями, уміннями й навичками роботи, а також певними особистісними якостями. Однак інтегруючим потенціалом майбутнього психолога є мотивація, оскільки в ній імпліцитно міститься і розвиток здібностей, і формування характеру [3].

Відповідь на питання, що спонукає людину до діяльності, який мотив, «заради чого» вона її здійснює, є основа її адекватної інтерпретації. *Мотив* (фр. *motif*, від лат. *moveo* – рухаю) – внутрішня спонукальна сила, що забезпечує інтерес особистості до пізнавальної діяльності, активізує розумові зусилля. У ролі мотивів можуть бути передусім різноманітні потреби – фізичні, психічні, соціальні, а також інтереси, захоплення, схильності, емоції, установки, ідеали. Як підкреслює С. Л. Рубінштейн, «мотив як спонукач – це джерело дій». Але щоб стати таким, він має сформуватися [2].

М. А. Дмитрієва, А. А. Крилов, А. І. Нафтун'єв під динамікою мотивів розуміють висунення на перший план одних мотивів і відсування на задній план інших, що досить часто зустрічається в процесі праці людини, в залежності від обставин особистого життя, від зміни праці в даній сфері, в даний період [1].

Стосовно учбової діяльності студентів в системі вузівської освіти під професійною мотивацією розуміється сукупність факторів і процесів, які, відбиваючись у свідомості, спонукають і скеровують особистість до вивчення майбутньої професійної діяльності. Професійна мотивація виступає як внутріш-

ній рушійний чинник розвитку професіоналізму і особистості, так як тільки на основі її високого рівня формування, можливий ефективний розвиток професійної освіченості та культури особистості [2].

Як зазначає К. В. Седих, невід'ємною частиною формування мотиваційно-ціннісної сфери майбутнього психолога є професійний образ світу. Його специфіка визначається через систему професійних понять, і він є одним із найважливіших суб'єктивних чинників, що визначають особливості професійного ставлення та удосконалення за період навчання у вищому навчальному закладі [3].

Існує певна низка класифікацій мотиваційної сфери людини, але найбільш відомою і уживанішою є теорія мотивації так звана «піраміда потреб» за Абрахамом Маслоу. Він виділяє п'ять рівнів потреб людини: 1) основні фізіологічні потреби; 2) потреба в безпеці; 3) потреби в любові і соціальної активності; 4) потреби в повазі і самоповазі; 5) потреба в самореалізації. Лише після того, як задоволені потреби одного рівня, людина прагне до задоволення потреб іншого, більш високого рівня. Його теорія багато в чому спирається на клінічний досвід, але в той же самий час продовжує функціоналістичну традицію Джеймса і Дьюї; крім того, вона увібрала в себе кращі риси холізму Вертхаймера, Гольдштейна і гештальт-психології, а також динамічний підхід Фрейда, Фрома, Хорні, Райха, Юнга і Адлера. Таким чином, автор називає свою теорію холістично-динамічною за назвами інтегрованих у ній підходів [5].

Можна назвати ряд соціальних умов, необхідних для задоволення різного роду потреб – це свобода слова, свобода вибору діяльності, свобода самовираження та інші права демократичного соціального устрою. Люди запекло борються за ці права і свободи саме тому, що, позбувшись їх, вони ризикують втратити й можливості задоволення своїх базових потреб.

Отже, обравши першу базову освіту під дією різних обставин (вплив батьків, ЗМІ, низька відповідальність юнаків за власне майбутнє, тощо) і зрозумівши невідповідність даного вибору, людина має право коригувати своє професійне майбутнє. Однак, відкритим

залишається питання про те, що насправді спонукає до даного професійного вибору, а також готовність у майбутньому вступати у професійну діяльність.

Нами було проведено дослідження на визначення структури мотиваційної сфери майбутніх психологів 1 та 2 курсу, які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Психологія» за дворічною програмою навчання. Загальна вибірка дослідження нараховувала 60 респондентів (54 жінок, 6 чоловіків), які здобувають другу вищу освіту за спеціальністю «Психологія». Віковий діапазон респондентів вибірки від 22 до 49 років.

Для досягнення поставленої задачі нами була використана методика на виявлення рівнів мотивації А. Маслоу, двофакторний мотиваційний профіль Ф. Герцберга та тест смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонтьєва. Отримані дані для наочності зобразимо графічно.

За результатами дослідження рівнів мотивації якої можна сказати наступне: базові потреби в безпеці та надійності домінують у 20% респондентів 1 курсу і 30% респондентів 2 курсу. Це може свідчити про потребу у безпеці цих досліджуваних, що виражається у прагненні зберегти роботу, здобувши вищу психологічну освіту державного зразка, або намагання набутися професію з більш комфор-

тними умовами праці, у чому вони впевнюються до кінця терміна навчання.

Наступний рівень мотивації, а саме відчуття приналежності та необхідності бути потрібним у респондентів майже не виявлене (7% і 3%), що може вказувати на достатній рівень задоволеності цієї потреби у респондентів в цілому та не пов'язуватись із набуттям нової професії.

Почуття власної гідності як переважаючий мотиваційний аспект, виявляється у 33% респондентів 1-го та 40% 2-го курсу навчання. Це може бути пов'язане з потребою у повазі, у визнанні оточуючих і прагненні до особистих досягнень.

Мотивація найвищого рівня в ієрархічній системі Абрахама Маслоу – потреба у самоактуалізації мала свій прояв у 40% 1-го та 33% 2-го курсу навчання. Тобто можна зазначити, даний відсоток респондентів розглядає здобуття другої вищої освіти за спеціальністю «Психологія» як можливість для самовираження, власного особистісного зростання та реалізації своїх потенційних можливостей. Зменшення даного показника може бути пов'язане зі скороченим терміном програми освіти, за яким навчаються при здобутті другої вищої освіти і неможливістю, у зв'язку з цим, реалізувати себе як суб'єкта навчально-професійної діяльності в повному обсязі.

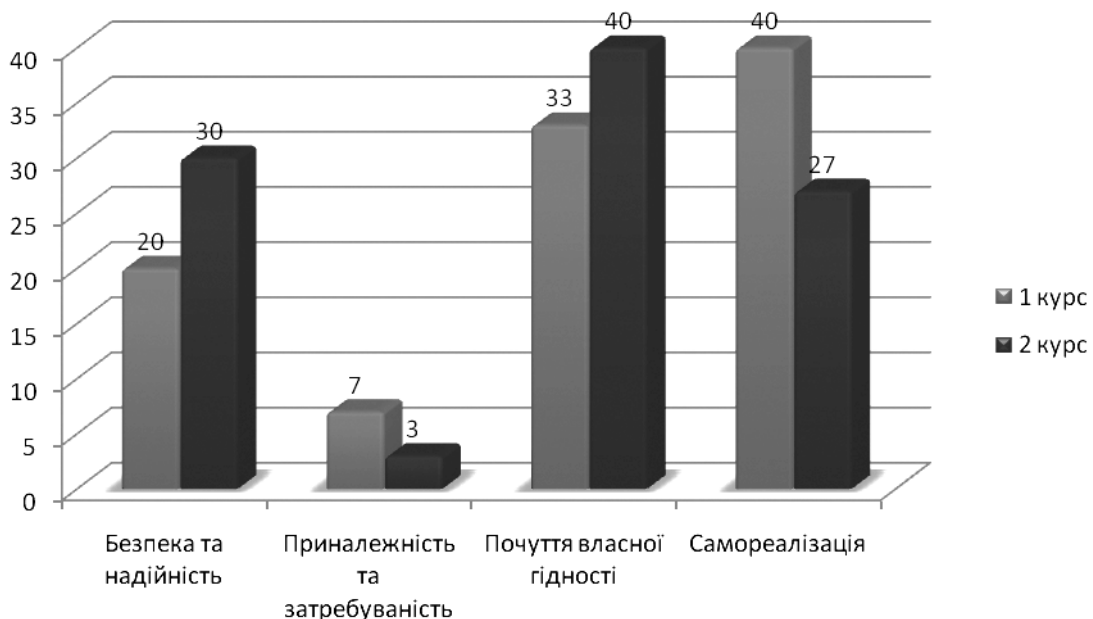

Рис. 1. Порівняльний графік особливостей прояву переважаючих потреб майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту 1 та 2 курсу (у %)

Наступним кроком нас цікавили структурні особливості поєднання зовнішніх і внутрішніх мотивів майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту. З цією метою ми використали методикау Фредеріка Герцберга дослідження людських потреб. Герцберг прийшов до висновку, що існують дві основні категорії факторів оцінки ступеня задоволеності від виконаної роботи: фактори, що утримують на роботі – гігієнічні фактори (умови праці, величина заробітної плати, мі-

жособистісні відносини з начальниками, колегами, підлеглими), і фактори, які мотивують до роботи – мотиваційні фактори (досягнення, визнання заслуг, відповідальність, можливості для кар'єрного зростання).

Як видно з діаграм, мотиваційні фактори чітко переважають на 1 курсі, а вже на 2 курсі вони зрівнюються з гігієнічними факторами. Ми бачимо, що більш ніж у двічі вищий показник фінансових мотивів (Рис. 3). Цікаво, що Герцберг зробив парадоксальний висновок

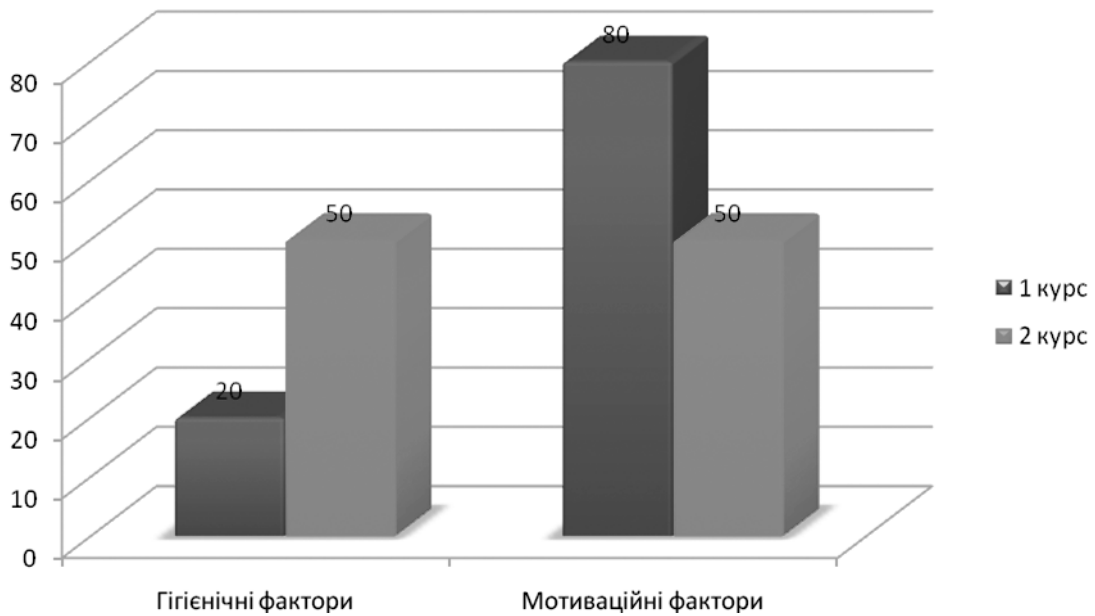

Рис. 2. Порівняльний графік переважаючих груп мотивів майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту 1 та 2 курсу (у %)

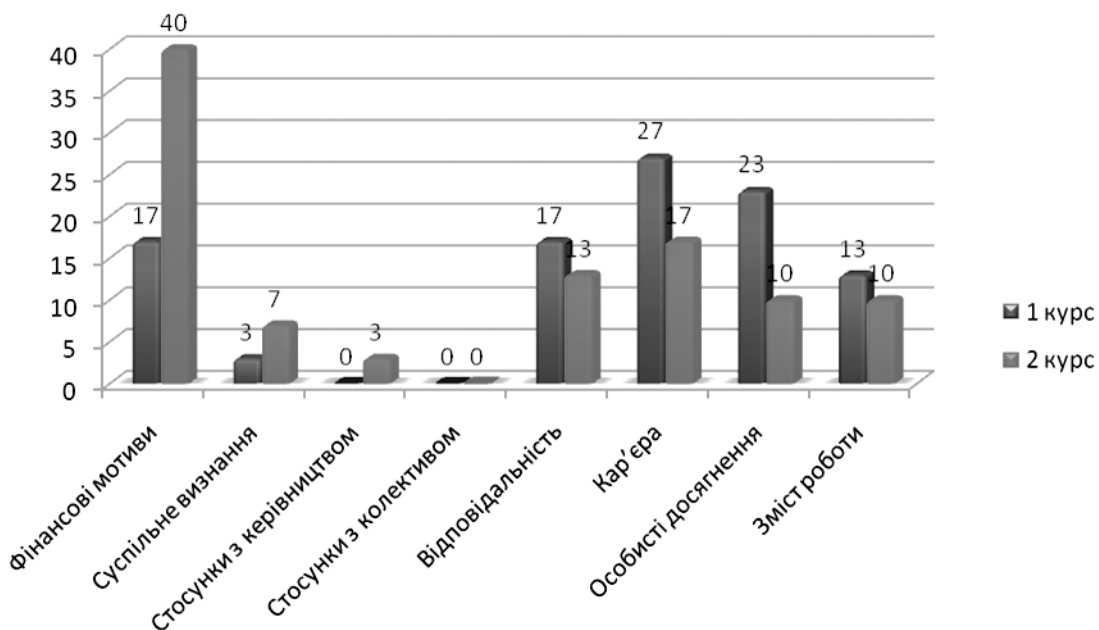

Рис. 3. Порівняльний графік переважаючих мотивів майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту 1 та 2 курсу (у %)

про те, що заробітна плата сама по собі не є мотивуючим фактором. Як і інші гігієнічні фактори, фінансовий мотив пов'язаний із середовищем, в якому виконується робота. За теорією Герцберга, відсутність або недолік гігієнічних факторів призводить до незадоволеності людини своєю роботою. Але, якщо вони представлені в достатньому обсязі, самі по собі вони задоволення не викликають і не здатні мотивувати людину до потрібних дій.

Відсутність мотиваторів, а вони пов'язані з характером і суттю самої роботи, не веде до незадоволення людей роботою, проте їх присутність в належній мірі викликає задоволення і мотивує працівників до потрібних дій і підвищенню ефективності. Імовірно, що спад мотивуючих факторів може бути пов'язаним, знову ж таки, з недостатністю (порівняно з очною формою навчання) годин навчального навантаження, в межах яких студент має можливість для самовираження та особистісного зростання.

Гігієнічні (зовнішні) фактори представлені ставленням до оплати праці (17% на 1 курсі і 40% на 2 курсі), внутрішні мотиваційні фактори представлені потребами у кар'єрному зростанні і просуванні по службі (27% на 1 курсі і 17% на 2 курсі), досягнення особистого успіху (23% на 1 курсі і 10% на 2 курсі), відповідальність роботи (17% на 1 курсі і 13% на 2 курсі) та власне зміст роботи (13% на 1 курсі і 10% на 2 курсі). Такі гігієнічні фактори як суспільне визнання та стосунки з керівництвом майже не представлені (менше 10%), а стосунки з колективом як провідний мотиваційний фактор не виявлена у жодного респондента 1 та 2 курсу.

Розглядаючи провідні потреби мотиваційної сфери майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту, суттєвим на наш погляд є виявлення факту, що навіть переважаючи мотиви респондентів (за обома методиками) мають, в більшості, середній рівень прояву.

Сенс як вроджену мотиваційну тенденцію, розглядає В. Франкл. На його думку, сенс, який є детермінантою поведінки і розвитку особистості не може бути знайдений, винайдений людиною, він може бути тільки відкритий. Здійснюючи сенс свого життя, людина

здійснює себе, і в даному контексті самоактуалізація виступає лише побічним продуктом самоздійснення [4]. У зв'язку з цим, нам було цікаво розглянути структуру смислових утворень дорослих людей, які обирають засобом самореалізації професійне перепрофілювання, часто на протилежну професійну категорію.

З діаграми ми можемо бачити, що всі смислові категорії як на 1, так і на 2 курсі є у межах середніх значень. Високих показників смисложиттєвих орієнтацій у майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту не виявлено. Однак на другому курсі ми бачимо зниження по всіх показниках, що виходять, навіть, за межі середніх. Так, знизившись, показник загальної усвідомленості життя опустився з верхньої межі середнього рівня прояву до верхньої межі низького рівня. Це може характеризувати людей, які отримують другу вищу освіту зі спеціальності «Психологія» як прожектёрів, плани яких не мають реальної опори в сьогоденні і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Також знизившись, виходять за межі середніх значень показники по субшкалам «Цілі у житті», «Результативність життя» та «Локус контролю – Я». Дані свідчать, що у цілому досліджувані виявляють певну незадоволеність процесом самореалізації, зневіру в себе, відсутність чітких цілей на майбутнє, що надають життю осмисленість, спрямованість і тимчасову перспективу. Це може зумовлюватися адаптаційним періодом входження в нову професійну сферу, що часто супроводжується незадоволеністю цим моментом життєвої ситуації та розгубленістю як у власних силах, так і правильності обраного шляху. Це може бути пов'язане з тим, що у випробовуваних ще не завершилася професійна ідентифікація, вони не задоволені поточним станом речей, не впевнені у рішенні працювати чи не працювати за фахом, завершивши курс навчання.

Таким чином, розглядаючи специфіку мотиваційної сфери майбутнього психолога у процесі здобуття другої вищої освіти, можна зазначити, що до основних рушійних сил належать, в більшості, вторинні потреби (за А. Маслоу), а саме це потреби в повазі, у

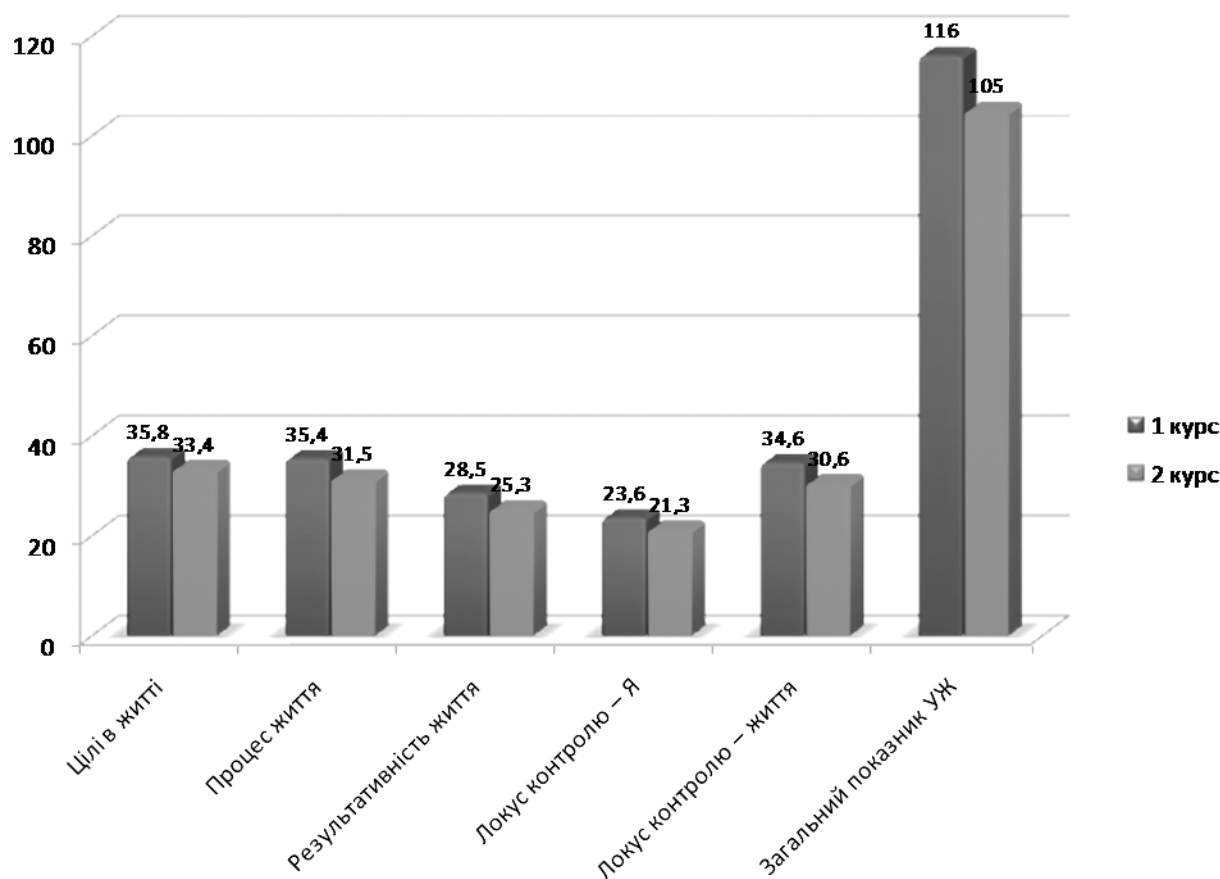

Рис. 4. Порівняльний графік переважаючих смисложиттєвих орієнтацій майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту (середні значення)

визнанні оточуючих та потреба самовираження, реалізація своїх потенційних можливостей. Хоча є досить високий відсоток прояву первинних потреб, що виражаються у потребі в безпеці і впевненості в майбутньому. Внутрішні мотиваційні фактори абсолютно переважають над зовнішніми гігієнічними факторами, хоча фінансовий аспект має досить високе значення. Навіть переважаючі мотиви мають, здебільшого, лише середній рівень прояву.

У цілому, у майбутніх психологів, які здобувають другу вищу освіту образ майбутньої професії, навіть під кінець навчання, не є сформованим, хоч вибір майбутньої спеціальності пов'язаний із бажанням самореалізації в обраній професійній діяльності.

Отже, можна зазначити, що структурна ієрархія мотивів навчально-професійної діяльності майбутнього психолога, який здобуває другу вищу освіту має свою специфіку та не є статичною, а видозмінюється на протязі навчальної діяльності. В майбутньому плану-

ється провести більш глибоке дослідження, порівнявши отримані дані з особливостями мотиваційної сфери майбутніх психологів, які здобувають першу базову освіту та працюючими психологами для виділення суттєвих відмінностей. Невисокі значення по досліджених факторах мотиваційної сфери, отриманих в процесі дослідження, можуть стати мішенню для майбутніх формувальних впливів.

Список використаних джерел

1. Дмитриева М. А. Психология труда и инженерная психология / М. А. Дмитриева, А. А. Крылов, А. И. Нафтульев. — Л. : ЛГУ, 1979.
2. Занюк С. С. Психология мотивации та емоцій: Навч. посібник для студентів гуманіт. факультетів ВНЗ / С. С. Занюк. — Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. — 180 с.
3. Седих К. В. Психология взаимодействия систем: «Сімя та освітні інституції» / К. В. Седих. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 228 с.
4. Франкл В. Человек в поисках смысла: сборник / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева ; пер. с англ. и нем. — М. : Прогресс, 1990. — 368 с.
5. Maslow A. H. Motivation and Personality (2nd ed.). - N. Y. : Harper & Row, 1970 = Маслоу Абрахам. Мотивация и личность / Перевод А. М. Татлыбаевой. — СПб. : Евразия, 1999. — Терминологическая правка В. Данченко. — К. : PSYLIB, 2004.

N. MUSHKO
Poltava

RESEARCH THE FEATURES OF FUTURE PSYCHOLOGISTS MOTIVATIONAL SPHERE IN THE PROCESS OF OBTAINING THEM THE SECOND HIGHER EDUCATION

The article analyzes the features of modern prerequisites of choice of profession psychologist, the specifics of such a choice in this and other countries. The essence of the concept of motive and concept of the dynamics of motives. Essential peculiarities of professional motivation. Rather the issue is studied in detail the hierarchical structure of human motivation and essence of each of its substructures. The data of empirical research conducted by the author of structure of psychological motivational sphere of future psychologists who get a second degree using the technique to identify levels of motivation by Maslow, two-factor motivational profile by F. Herzberg and test of life-senses orientations D. Leontiev. Presents conclusions and prospects for future research.

Key words: motive, motivation, motivational sphere structure, the profession of psychologist, the second higher education.

Н. М. МЫШКО
г. Полтава

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ МОТИВАЦИОННОЙ СФЕРЫ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕССЕ ПОЛУЧЕНИЯ ВТОРОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье проведен анализ особенностей современных предпосылок формирования выбора профессии психолога, специфика такого выбора в нашей и других странах. Определена сущность понятия мотив и понятие динамики мотивов. Раскрываются существенные особенности профессиональной мотивации. Достаточно детально изучается вопрос иерархического строения мотивации человека и сущности каждой из ее подструктур. Приводятся данные проведенных автором эмпирических исследований психологических особенностей структуры мотивационной сферы будущих психологов, которые получают второе высшее образование с помощью методики на выявление уровней мотивации А. Маслоу, двухфакторного мотивационного профиля Ф. Герцберга и теста смысложизненных ориентаций Д.А. Леонтьева. Приводятся выводы и перспективы будущих исследований.

Ключевые слова: мотив, мотивация, структура мотивационной сферы, профессия психолога, второе высшее образование.

Стаття надійшла до редколегії 10.10.2015